

یونس صادقی: | بررسی سندی نویافته از اکتشاف نفت در مسجد سلیمان

[بررسی سندی نویافته از اکتشاف نفت در مسجد سلیمان](#)

در ۲۶ ماه مه ۱۹۰۸، یکی از دو چاه مسجد سلیمان در عمق ۳۶۰ متری به نفت رسید. به یاد دارم در چادر خود بیرون اردوگاه خوابیده بودم که از سروصدای غیرمتعارف اردوگاه از خواب پریدم. با عجله به محل حفر چاه رفتم و دیدم نفت به ارتفاعی حدود ۱۵ متر بالای دکل در حال فوران است، در حالی که حفاران و دستیاران ایرانی به دلیل خروج گازهای چاه همزمان با نفت سرفه می‌کردند و از چاه دور می‌شدند. این جملات بخشی از توصیفات سِر آرنولد ویلسون (۱۹۴۰-۱۸۸۴ میلادی) افسر و دیپلمات انگلیسی حاضر در صحنه کشف نفت در مسجد سلیمان است که مشاهدات عینی خود از لحظه فوران نفت در چاه شماره یک مسجد سلیمان را ثبت کرده است. نوشتار حاضر، با بررسی سیر تاریخی منتهی به روز کشف نفت در مسجد سلیمان به بررسی سندی نویافته از گزارش حفاری چاه شماره یک خواهد پرداخت.

سیر تاریخی کشف نفت در مسجد سلیمان

از امضای قرارداد داری در سال ۱۹۰۱ میلادی با مظفرالدین شاه قاجار در کاخ صاحب‌قرانی تا کشف نفت در ۲۶ ماه مه ۱۹۰۸ در مسجد سلیمان، چیزی حدود هفت سال به طول انجامید تا فصلی نوین در تاریخ معاصر ایران گشوده شود. در این بین استمرار فعالیت‌های «رینولدرز» زمین‌شناس و مهندس عمران برجسته انگلیسی و اصرار بر وجود نفت در مسجد سلیمان با وجود مخالفت «شرکت نفت برمه» که تا آن موقع چیزی حدود ۲۵۰ هزار پوند خرج پروژه کرده و حاصلی به بار نیاورده بود شرایط ادامه حفاری در مسجد سلیمان را به سمت تعطیلی کشانده بود.

ویلسون در کتاب یادداشتهای روزانه‌اش روزهای منتهی به کشف نفت را چنین توصیف کرده است: اواخر آوریل (۱۹۰۸) رینولدز به من خبر داد که مدیران شرکت حفاری به او اطلاع داده‌اند بوجه حفاری که در آن زمان از طریق شرکت نفتی برمه تأمین می‌شد رو به اتمام است و منبع مالی دیگری نیز برای تأمین بوجه مورد نظر در اختیار ندارند. بنابراین ادامه کار حفاری تحت امتیاز قرارداد داریسی ممکن است به‌زودی متوقف شود، بنابراین دستور این است که کار متوقف شده، کارمندان اخراج شوند و دکل‌ها و ابزار به قطعات قابل حمل تفکیک و آنچه مقرون به صرفه است پس فرستاده شود.

در این بین با گفت‌وگویی که بین ویلسون و رینولدز صورت گرفته بود و اصراری که رینولدز بر کشف نفت در منطقه مسجد سلیمان داشت، تصمیم گرفتند به بهانه خوانا نبودن متن تلگراف کار را تعطیل نکنند و از قطعه قطعه کردن دکل‌ها خودداری کنند تا نامه کتبی به آنها ابلاغ شود. اما تا قبل از رسیدن ابلاغ کتبی از طرف شرکت نفتی برمه به رینولدز، چاه شماره یک B به نفت رسید. اولین اقدام رینولدز پس از کشف نفت، جمع‌آوری نفتی بود که به هدر می‌رفت، بنابراین حوضچه بزرگ در دل خاک حدود ۶۰ متر دورتر از اردوگاه حفر و نفت به آن طرف هدایت و سپس عملیات دریچه‌سازی برای چاه آغاز شد.

رینولدز با اشاره به این روز تاریخی می‌نویسد: همان‌گونه که مته حفاری با قدرت و زورمندی به کندن و کاویدن در گردش بود، در یک طبقه سخت سنگی، طبقه و لایه‌ای آنچنان سخت که ما هرگز قبلاً به مانند آن برخورد نکرده، طبقه‌ای که می‌توانست ویران‌کننده دستگاه باشد و مهار و دهنه زدن به آن کاری بس دشوار بود و کنترل چاه را بسیار مشکل و محال می‌کرد، نفت فواره زد. بلافاصله و با سرعت، گودالی عمیق و بزرگ کنده شد تا نفت چاه دیوانه در آن جا داده شود. با این روند، نفت ایران کشف و فصل تازه از تاریخ معاصر رقم خورد.

بررسی سند نویافته چاه شماره یک مسجد سلیمان

در مرکز موزه‌ها و اسناد صنعت نفت، سندی متعلق به همین روزها وجود دارد، گزارشهای حفاری که شرایط فنی هر روزه چاه شماره یک مسجد سلیمان را انعکاس داده است. روزهایی که فشار شرکت نفت برمه بر رینولدز و همکارانش زیاد شده بود و گزارشهای حفاری هم چیزی را نشان نمی‌داد تا اینکه با رسیدن به روز موعود، تمام ناامیدی‌ها تبدیل به امید شد. این سند متعلق به همین روز است. یعنی روز

سه‌شنبه ۲۶ مه سال ۱۹۰۸ (۵ خرداد ۱۲۸۷) یعنی در روزی که مته حفاری چاه شماره یک نفتون، واقع در مسجد سلیمان به نفت رسید.

در گزارش فنی این سند مشخص می‌شود چاه شماره یک نفتون در عمق ۱۱۷۹ فوتی به نفت رسیده است (مخزن نفتی آسماری) و وجود نفت به مقدار زیاد در این چاه اثبات شده بود. لوله جداری ۸ اینچی، در عمق ۲- ۱۱۴۸ فوتی گذاشته شده بود تا ادامه حفاری در مخزن نفتی آسماری امکان‌پذیر شود.

گزارش این حفاری توسط سامسون، زمین‌شناس این پروژه نوشته شده بود. اهمیت این سند از این جهت است که گزارش مکتوب از لحظه کشف نفت در مسجد سلیمان را در اختیار محققان تاریخ نفت قرار داده است تا با بررسی آن، زوایای پنهان مانده تاریخ نفت بیشتر روشن شود. به‌علاوه، کتاب‌هایی که در حوزه تاریخ نفت و شهر مسجد سلیمان نگاشته شده به دلیل عدم دسترسی به این سند و اسناد مشابه، به جنبه‌های فنی چاه شماره یک اشاره چندانی نداشته‌اند. از همین رو این گزارش فنی اهمیت دارد. مجموعه گزارش‌های فنی چاه شماره یک، به‌زودی در طرح موزه اکتشاف، حفاری و تولید صنعت نفت در مسجد سلیمان پیش روی علاقه‌مندان تاریخ نفت قرار خواهد گرفت.

یونس صادقی

کارشناس واحد پژوهش و تاریخ شفاهی مدیریت موزه و مرکز اسناد صنعت نفت